

Lemmiklapsed ja võõralapsed. Eliidi ja rahvalikud vaated eesti rahvalaulustiilidele

Janika Oras

Eesti laulutraditsioonis võib eristada vanemat ja uuemat kihistust – läänemeresoome ühisesse suulisest traditsiooni kuuluvat regilaulu ja uuemat, lõppriimilis-stroofilist rahvalaulu, milles põimuvad suulise ja kirjaliku kultuuri tunnused. Uuem rahvalaul kujunes teiste Euroopa rahvaste poeesia eeskujul ja sai Eestis peamiseks laulustiiliks 19. sajandi II poolel, talupojaühiskonna kiire moderniseerumise, eestlastest intelligentsi ja rahvuluse kujunemise perioodil. Artikkel analüüsib eri sotsiaalsete rühmade vaateid rahvalaulu erinevatele stiilidele ja allstiilidele, seostatuna 19.–20. sajandi sotsiaalkultuuriliste protsesside ja ideoloogiatega. Kultuurilise eliidi arusaamu on kõrvutatud „rahvaliku” vaatega, nii nagu see peegeldub Kolga-Jaani kihelkonna lauliku Marie Sepa (1862–1943) arhiividele saadetud 500-leheküljelises käsikirjakorpuses. Võrreldud diskursustes võib näha vastanduvaid seisukohti, ent ka vastastikuseid mõjutusi ja ühenduspunkte.

Kultuurilise eliidi vaated laulustiilidele on visandatud võrdlemisi pealiskaudselt ja valikuliselt läbi kahe sajandi. Nagu juba varasemad uurijad (nt. Särg 2002, 2012; Sarv 2001, 2002) on välja toonud, anti 19. sajandi Eestis rahvalaulu mõistele erinevaid tähendusi. Selle alla võis mahtuda igasugune eestikeelne repertuaar. Ideoloogiliselt sobivaim oli oma algupärasuse ja vanuse tõttu regilaul. Kuna regilaulu sõnaline, eriti aga muusikaline väljenduskeel ei sobinud läänelikust kultuurist omaks võetud esteetikaga, võib nii 19. sajandi teise poole kirjandus- ja muusikapraktikates kui ka eliidi seisukohtades tajuda vastuolu ja kompromissiotsinguid ideoloogiliste ja esteetiliste eelistuste vahel. Keskklassi maitse ja mõttemaailmaga sobis kõige vähem olustikuline külalaul – uuema rahvalaulu kohalik, suulise traditsioonile lähedasem allstiil.

20. sajandil, mil kujundati professionaalset rahvuslikku kõrgkultuuri, sealhulgas folkloristikateadust, jäi regilaul eelistatud laulustiiliks. Olustikuline külalaul tõusis kõrgemale positsioonile sentimentaalsest laulust (mõiste hõlmab siin ka humoristlikku ja didaktilist laadi kirjanduslikele allikatele tuginevat rahvalaulu). Selle taustana võib näha iseseisvuse- ja nõukogudeaegseid poliitilisi ideoloogiaid, aga ka soo-ideoloogilisi, esteetilisi ja folkloristika distsiplinaarseid eelistusi. Need peegelduvad muuhulgas olustikulise ja sentimentaalse stiili iseloomustustest, milles vastandatakse kohalikku-laenulist, suulist-kirjalikku, aktiivset-passiivset, mehelikku-naiselikku, realistlikku-sentimentaalset.

Rahvalikku vaadet esindava Marie Sepa tegevus rahvalaulude esitaja ja jäädvustajana langeb 19. sajandi viimastesse kümnenditesse ja 20. sajandi algusse, uuema stiili kiire levimise ja regilaulu suulisest traditsioonist taandumise perioodi. Tema individuaalsed vaated võiksid esindada maanoorte, ja eriti neidude „uuendusmeelsemat”, keskklassi vaadetega rohkem kaasa läinud rühma. Marie Sepp koges ja kasutas kõiki sel perioodil võimalikke regilaulupraktikaid: laulmist traditsioonilistes olukordades, esinemist jäädvustajatele, omapoolset tekstide kohandamist kirjaliku kultuuri mõttemaailmaga. Tema suhet regilaulu mõjutas selle väärtustamine eliidi poolt, samas on ta nautinud nii spontaanset laulmist kui võimalust end regilaulukeeles loovalt väljendada.

Kuna mul puudus isiklik lapsepõlvkogemus elavast uuemast rahvalaulust – mu teadmisi oli kujundanud eelkõige folkloristlik kirjandus –, tekitasid just Marie Sepa käsikirjad minus emotsionaalse sideme uuema rahvalaulu sentimentaalse, kirjanduslikuma poolusega. Need visandavad pildi 19. sajandi teise poole maanoorte laulumaailmast, kus uut repertuaari otsiti ja praktiseeriti loovalt, kire ja vaimustusega, suuresti ringmänguvormis. Selle kaudu suhestuti muutustega ühiskonnas, võeti omaks romantilise armastuse mudel ja harjutati uut moodi tunde väljendusviise, diskuteeriti võimaluse üle teha seisuse ja suguvõsa kontrollist sõltumatuid, modernsetest ideaalidest lähtuvaid valikuid, loodi noorte rühmaidentiteeti. Olustikulise laulustiili positsioon Marie Sepa repertuaaris on tagasihoidlik ja tema hinnangud on üsna sarnased eliidi omadega 19. sajandil. See näitab tollaste külanoorte sisemist kihistumist, mis tundub sõltuvat sellest, kuivõrd mindi kaasa keskklassi eetiliste tõekspidamiste ja käitumiskultuuriga.